

Geheugendiefstal

Aart Vos

Aan het einde van de achttiende eeuw hechtte men veel waarde aan het archief. De stukken werden goed bewaard omdat deze regelmatig geraadpleegd moesten worden. Men greep op oude privileges terug, niet uit curieuze overwegingen, maar om aan te tonen dat de stad voorrechten genoot en burgers recht hadden op bescherming. Een privilege uit de veertiende eeuw was net zo belangrijk als een akte die een maand tevoren was opgemaakt.¹

Een vergriip aan het levend geheugen gold als een zwaar misdrijf. In het archief van de schepensbank van de stad treffen we zelden processtukken aan waarin sprake is van verduistering of vernieling van archiefstukken. In 1794 werd er echter een proces gevoerd tegen een man die werkzaam was op de griffie van het Stadhuis.² De klerk, Gerrit Hendrik Kerkhof, zag brood in het oude papier en perkament en trachtte kopers te vinden voor 'zijn' handel. De prijs had hij zelf bepaald op ongeveer 1,5 stuiver het pond en opkopers van het goedje waren snel te vinden. Acht Bossche 'winkeliers' uit de Tolbrugstraat toonden belangstelling alsmede enkele lieden van de Weversplaats en de Sint Jacobsstraat. De kopers verklaarden allen dat de hen in het najaar van 1793 te koop aangeboden papieren merendeels bestonden uit 'boeken en ouwer wets geschreven Schrift'. Pas naderhand hadden ze begrepen dat het papieren waren die in het Stadhuis thuishoorden. De weduwe van Pieter Lafferté vertelde aan de schepenen dat zij van Kerkhof 'eenige oude parquementen' ontvangen had. In totaal bracht Kerkhof in de avonduren meer dan 150 pond van het Stadhuis naar de winkeliers.

Bijna al het papier werd na ontdekking opgehaald, maar 'reeds eenigen ponden waren verbruikt' als 'scheurpapier' meldten de schepenen Bowier en Rutten die de winkeliers bezochten. Griffier Van Santvoort die eveneens aanwezig was bij het ophalen, herkende veel stukken en verklaarde dat hij 'zedert het jaar 1748 en voor al gedurende mijnen ruim vijf en twintig-jaarige bediening, de oude Prothocollen en de ingedien-de schriftuuren ter Rolle op de Griffie zo dikwils gezien en behandelt hebbe, dat ik mij daarinne niet zoude kunnen vergissen'. De schepenen lieten de documenten 'onmiddellijk' in 'grote manden' laden en naar het stadhuis overbrengen. De winkeliers die verklaarden te goeder trouw het 'scheurpapier' te hebben gekocht vertelden al gauw wie hun het papier had aangeboden. Op 14 januari 1794 werd de 32-jarige Gerrit Hendrik Kerkhof gearresteerd. Reeds sedert april 1787 was hij in dienst van de stad zonder dat er klachten over zijn functioneren waren, maar begin 1793 was het misgegaan. Hij werd toen tijdelijk uit zijn functie ontheven omdat hij kennelijk geknoeid had met geld dat onder hem berustte. In oktober werd zijn schorsing weer ongedaan gemaakt, maar blijkbaar was zijn geldnood nog volop aanwezig. Hij begon toen met het verdonkeremanen en verkopen van processtukken, waaronder, zo kon hij zich herinneren, een dossier inzake een proces tussen de heren Huijgens en Gualtheri. Dat was niet zo heel erg vond hij, want die stukken had hij in opdracht van Huijgens gekopieerd. Huijgens had hem daarvoor echter niet betaald. Uit 'wraak' verkocht hij toen maar de originele stukken. Kerkhof voerde als verschoning aan dat hij

stal uit armoede en 'dronkenschap'.³ De verdachte die reeds zeven jaar als klerk werkzaam was meende eveneens dat de documenten die hij stal uit de 'procureurs Lessenaar' van 'geen de minste aanbelang waeren', want hij had gezien dat de oude klerk Van Bruggen 'sijn pijp daer aen heeft aangestookt'.

Wat moest er nu gebeuren met Kerkhof?

In het vonnisboek staat vermeld dat de schepenenbank het verzoekschrift van Kerkhofs moeder zwaar liet wegen.⁴

De weduwe Cornelia van Breugel schreef de schepenen dat zij het zwaar te verduren had met haar zoon die zich slecht gedroeg. Om een schandaal voor haar en haar familie te voorkomen stelde zij voor de diefachtige klerk 'desnoots met geweld' naar Oost-Indië te zenden. Een dergelijk voorstel was niet ongewoon. In de achttiende eeuw werden lastige klanten steeds vaker uit de samenleving verwijderd. Wat in de achttiende eeuw, en ook nu, als ongewenst gedrag werd beschouwd, kon nog wel in de late Middeleeuwen. Gebrek aan zelfbeheersing voortvloeiende uit dronkenschap, verkwisting, losbandigheid of 'onsinnig gedrag' werden niet meer geaccepteerd. Het aantal mensen dat op verzoek van familie en burens werd opgesloten in zogenoemde 'verbeterhuizen' steeg in de achttiende eeuw snel evenals het transporteren van lieden met afwijkend gedrag naar de 'koloniën'.⁵

Om kort te gaan, de openbare aanklager, het Hoog-Officie, steunde het verzoek van Kerkhofs moeder en drong er bij de schepenenbank op aan de vader naar Oost-Indië te zenden. Op 17 februari 1794, na ruim een maand op de gevangenpoort te hebben gezeten, werd Gerrit Hendrik Kerkhof voor altijd verboden een voet in de stad te zetten, hij werd uit zijn ambt gezet en hem werd gelast 'ter zee naar de Oost-Indien in 's Lands of Compagnie Dienst te vertrekken'. Kerkhof protesteerde niet tegen het vonnis en verklaarde zelfs 'geneegen en bereid' te zijn de stad en het land voorgoed te verlaten.

Als gevolg van de Bataafs-Franse omwenteling kreeg het archief van de stad reeds vroeg in de negentiende eeuw een geheel ander karakter. Van levend geheugen werden de oude documenten 'instrumenten waarmee het bestuursproces werd vormgegeven en tegelijkertijd van buitenaf gecontroleerd kon worden'.⁶ Het archief werd wel van belang geacht voor 'geschiedkundige nasporingen'. Het Bossche stadsbestuur besloot daarom reeds in 1841 een archivaris te benoemen die het archief moest verzorgen en toegankelijk maken.

Elders kon het er vreemder aan toe gaan. Werd in 1794 in Den Bosch nog een klerk wegens het verkopen van documenten naar Oost-Indië verbannen, niet ver van deze stad verkwanselde in 1831 het stadsbestuur van Zaltbommel - kennelijk onbekend met het woord zorg - een groot gedeelte van het rijke oude archief als 'scheurpapier'. Men hield er een vergadertafel, gordijnen en een kachel aan over.⁷ Voor zover bekend werd geen der bestuurders wegens 'onsinnig gedrag' opgesloten in een 'verbeterhuis' of verbannen naar de koloniën.

1. Maarten Prak, 'Van stadsregering naar gemeentebestuur. De veranderende plaats van de stad in het staatkundig bestel 1770-1848' in: Aart Vos, red., Bestuurders in het Archief. Symposium ter gelegenheid van het 150-jarig bestaan van het Stadsarchief 's-Hertogenbosch ('s-Hertogenbosch, 1991) 18.

2. Archief Schepenenbank 's-Hertogenbosch, RA. 087-04 (Criminele Procesdossiers).

3. Het alcoholisme ging aan het einde van de achttiende eeuw hand in hand met de toenemende verpaupering. In Den Bosch nam het gebruik van gedestilleerd epidemische vormen aan.

4. Archief Schepenenbank 's-Hertogenbosch, RA.44a (Vonnisboek)

5. zie over deze problematiek o.m. P. Spierenburg, *De verbroken betovering. Mentaliteitsgeschiedenis van preindustriële Europa* (Hilversum, 1988).

6. Prak, 'Van stadsregering', 18.

7. A.J.v.d.Veen, *Inventaris Oud Archief Zaltbommel* (Zaltbommel, 1935) 9. Het stedelijk bestuur bestuursverkoocht 1077 kg. beschreven papier, 106 kg. bedrukt papier, 8 kg. perkament, 19 kg. bordpapier en 29 kg. boeken. Aangevuld met de opbrengst van de verkoop van een zilveren beker en enkele zilveren cachets werd de Bommelse stadskas met ruim 400 gulden aangevuld.